

Ważki (*Odonata*)

STEFAN MIELEWCZYK

*Zakład Badań Środowiska Rolniczego i Leśnego, Polska Akademia Nauk,
ul. Bukowska 19, 60–809, Poznań*

Treść. Dotychczas w faunie ważek Polski wykryto 72 gatunki. W poszczególnych okolicach górskich jest ona reprezentowana zwykle przez mniejszą liczbę gatunków (około 15–25) niż na obszarach niżowych (około 30–40). Z Pienin wykazano stosunkowo dużą liczbę 27 gatunków, a najnowsze badania przeprowadzone w rejonie Zbiornika Czorsztyńskiego zwiększyły tę liczbę do 38 gatunków.

HISTORIA BADAŃ

Pierwsze wzmianki o występowaniu ważek w Pieninach (a dokładniej w Szczawnicy) podane już przez Nowickiego (1864), a dotyczące *Platynemis pennipes* (PALLAS, 1771) i *Onychogomphus forcipatus* (LINNAEUS, 1758), były później wielokrotnie przytaczane (Nowicki 1865, 1870; Dziędzielewicz 1867, 1891, 1902) bez jakichkolwiek uzupełnień. W obszernym opracowaniu szeroko pojmowanej fauny siatkoskrzydłych (*Neuropteroidea* s. l.) Dziędzielewicz (1919, 1920) wymienia dwa dalsze gatunki: *Nehalennia speciosa* (CHARPENTIER, 1840), złowioną „w Angielowie w Pieninach” i *Cordulegaster bidentatus* (SÉLYS, 1843) – „w dolinie Popradu w Pieninach”. Obie te informacje są błędne. W pierwszym przypadku (Angielów) chodzi o Pogórze Karpat Wschodnich (okolice Stryja), a w drugim o teren położony nieco na wschód od Małych Pienin. Omyłkowo wymieniony przez Dziędzielewicza (1919–1920) dla Pienin z „doliny Popradu” *Cordulegaster bidentatus* był później bezkrytycznie cytowany przez kolejnych autorów (Sitowski 1922, Smólski 1960). W międzyczasie gatunek ten w dolinie Popradu wykrył Zaćwilichowski (1928).

Dopiero po 114 latach od opublikowania pierwszych wzmianek o ważkach Pienin (Nowicki 1864) ukazało się monograficzne opracowanie odonotofauny tej krainy (Mielewczyk 1978). Zawiera ono omówienie 26 gatunków, z których 25 stwierdzono w Pieninach Właściwych, 8 w Małych Pieninach i 12 w Pieninach Spiskich. Nie potwierdzono tu jednak występowania potamofilnego *Onychogomphus forcipatus*, co nie oznacza jeszcze jego wyginięcia na tym obszarze. Stan poznania odonotofauny Pienin można określić jako co najmniej dobry. Odnosi się to jednak do lat 1971–1973 i ówczesnego stanu środowisk wodnych, zwłaszcza położonych w dolinie Dunajca. W okresie tym wszystkie zbiorniki przyrzeczne w rejonie Sromowiec były każdego roku przepłukiwane i po części pozbawiane roślinności i fauny, a jednocześnie zasypywane żwirem przez wody powodziowe Dunajca. W niezakłóconych warunkach mogłoby tu występować 3–5 dalszych gatunków.

Późniejsze wzmianki o ważkach Pienin zawarte są w ogólnej charakterystyce faunistycznej środowisk wodnych (Biesiadka 1979), a także w przeglądzie poznanych owadów oraz w prognozie zmian w faunie tej krainy (Bazyłuk, Liana 1982a, 1982b).

CHARAKTERYSTYKA FAUNY

Do niedawna poznana odonatofauna Pienin (26 gatunków i jeden nie potwierdzony) stanowiła niewielką część (37,5%) tejszej fauny Polski. Ostatnio, w wyniku budowy zbiornika zaporowego na Dunajcu pod Czorsztynem, fauna ważek Pienin uległa znacznemu wzbogaceniu. Dzięki badaniom Łabędzkiego (1998) w tym rejonie liczba gatunków ważek stwierdzonych w Pieninach wzrosła do 38, co stanowi obecnie 52,8% odonatofauny Polski. Faunę tę należy uznać za jakościowo bardzo bogatą. Brak tu wprawdzie gatunków i form właściwych tylko Pieninom, jednak wśród nowo wykazanych gatunków (Łabędzki l. c.) są dwa szczególnie interesujące: do niedawna nader rzadka w Polsce *Sympetma braueri* (BIANKI, 1905) oraz ostatnio u nas wykrywany *Hemianax ephippiger* (BURMEISTER, 1839), będący w Europie głównie afrykańsko-azjatyckim imigrantem. Oba te gatunki nie były dotychczas wykazywane ani z polskiej części Karpat ani Sudetów. W stosunku do Tatr, a zwłaszcza Sudetów, brak tu tyrfobiontów. Są tu jednak tyrfofile jak: *Aeshna juncea* (LINNAEUS, 1758), *Lestes sponsa* (HANSEMAN, 1823), *Coenagrion hastulatum* (CHARPENTIER, 1825) i *Sympetrum danae* (SULZER, 1776), co wiąże się nie tyle z charakterem niektórych środowisk, ile z górskim charakterem tego obszaru i bliskością torfowisk pod Nowym Targiem. Natomiast z gatunków kalcyfilnych występują tu *Platynemis pennipes* (PALLAS, 1771), *Ischnura pumilio* (CHARPENTIER, 1825), *Anax imperator* (LEACH, 1815) i *Platetrum depressum* (LINNAEUS, 1758). Interesującym gatunkiem podgórskim jest *Sympetrum pedemontanum* (ALLIONI, 1766), który nie wnika do Tatr, a znany jest też z Pojezierza Pomorskiego i Mazurskiego. Dane te odnoszą się do doliny Dunajca w Pieninach Właściwych i po części do Pienin Spiskich. Natomiast górski gatunek *Cordulegaster bidentatus* (reobiont) ograniczony jest na obszarze Pienin głównie do wyżej położonych stanowisk w Pienińskim Parku Narodowym i w Małych Pieninach, chociaż znany jest też z rejonu Czorsztyna (Łabędzki 1998). Oprócz tego gatunku jedynie dwa dalsze, reofilny *Calopteryx virgo* (LINNAEUS, 1758) i na ogół pospolicie

Sympetrum vulgatum (LINNAEUS, 1758), były łowione w Pienińskim Parku Narodowym.

Najbogatsza fauna ważek związana jest z doliną Dunajca w rejonie Sromowiec Wyżnych (głównie Młyn i Kąty), a ostatnio w rejonie Zbiornika Zaporowego pod Czorsztynem, gdzie Łabędzki (1998) znalazł aż 38 gatunków ważek, w tym wszystkie poprzednio wykazane z Pienin (Nowicki 1864; Mielewczyk 1978) i 11 nowych. Wobec powszechnego zanieczyszczenia i zatruwania wód płynących, niezmiernie interesującym i ekologicznie ważnym wynikiem badań Łabędzkiego jest stwierdzenie występowania tu aż pięciu gatunków reofilnych i reobiontycznych: *Calopteryx virgo*, *C. splendens* (HARRIS, 1782), *Cordulegaster bidentatus*, *Onychogomphus forcipatus* i *Ophio-gomphus cecilia* (FOURCROY, 1785).

Wypada jednak zauważyć, że tak szczególnie bogata fauna ważek w rejonie Czorsztyna, to w dużym stopniu fauna potencjalna, jaka się ujawniła po utworzeniu się szeregu kałuż i stawków w trakcie budowy zbiornika zaporowego. Nowo powstałe stawki są szczególnie atrakcyjnym środowiskiem dla owadów wodnych, wśród których łatwo dochodzi do masowego rozwoju, a nawet eksplozji populacji niektórych gatunków (Mielewczyk 1997a, 1997b). Jakkolwiek liczba gatunków z czasem tu zmaleje, to jednak fauna ważek górnej części doliny Dunajca na obszarze Pienin pozostaje najbogatsza.

PIŚMIENNICTWO

- Bazyluk W., Liana A. 1982a. Owady. [W:] K. Zarzycki (red.), Przyroda Pienin w obliczu zmian. — *Studia Nat.*, Ser. B, Wyd. pop.-nauk., **30**: 264–291.
- Bazyluk W., Liana A. 1982. Prognoza zmian w faunie bezkręgowców lądowych. [W:] K. Zarzycki (red.), Przyroda Pienin w obliczu zmian. — *Studia Nat.*, Ser. B, Wyd. pop.-nauk., **30**: 518–520.
- Biesiadka E. 1979. Ogólna charakterystyka faunistyczna środowisk wodnych Pienin. — *Fragm. faun.*, **24**(8): 283–293.
- Dziędziewic J. 1867. Wykaz owadów siatkoskrzydłych (*Neuroptera*). — *Spraw. Kom. fizyograf.*, **1**: 158–165.
- Dziędziewic J. 1891. Przegląd fauny krajowej owadów siatkoskrzydłych (*Neuroptera*, *Pseudoneuroptera*). — *Spraw. Kom. fizyograf.*, **26**: 26–151.

- Dziędziewic J. 1902. Ważki Galicyi i przyległych krajów Polski. — Rozpr. Wiad. Muz. Dziedusz., **5**: 1–176.
- Dziędziewic J. 1919. Owady siatkoskrzydłowe ziem Polski. — Rozpr. Wiad. Muz. Dziedusz., **3**(1917): 105–168.
- Dziędziewic J. 1920. Owady siatkoskrzydłowe ziem Polski. — Rozpr. Wiad. Muz. Dziedusz., **4**(1918): 1–72.
- Łabędzki A. 1997. Ważki (*Odonata*) zbiorników w Sromowcach i Czorsztynie. [W:] Sesja Naukowa "Badania Naukowe w Pieninach '97", Czerwony Klasztor – Słowacja, 9–11.06.1997 r. Przewodnik po sesji posterowej. — Pieniński Park Narodowy, Krościenko n/D., mat. konf., 17 s.
- Łabędzki A. 1998. Ważki (*Odonata*) Zespołu Zbiorników Wodnych Czorsztyn-Niedzica i Sromowce Wyżne oraz okolic. — Akademia Rolnicza, Katedra Entomologii Leśnej, Poznań, msk, 10 ss.
- Mielewczyk S. 1978. Ważki (*Odonata*) Pienin. — Fragm. faun., **22**(6): 265–294.
- Mielewczyk S. 1997a. Proces zasiedlania nowo utworzonego stawu śródpolnego przez główne grupy owadów *Ephemeroptera*, *Odonata*, *Heteroptera*, *Coleoptera*. [W:] Fauna denna małych zbiorników słodkowodnych i małych rzek. — Wyższa Szkoła Rolniczo-Pedagogiczna w Siedlcach, ss. 12–13.
- Mielewczyk S. 1997b. Jakościowe i ilościowe zmiany zasiedlania *Ephemeroptera*, *Odonata*, *Heteroptera*, *Coleoptera* w świeżym stawie śródpolnym. [W:] XVII Zjazd Hydrobiologów Polskich. Materiały zjazdowe. — Poznań, 96 s.
- Nowicki M. 1864. Przyczynek do owadniczej fauny Galicyi. — Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 87 ss.
- Nowicki M. 1865. Insecta Haliciae Musei Dzieduszyckiani. — Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 87 ss.
- Nowicki M. 1870. Zapiski fauniczne. Wiadomości z Pienin. — Spraw. Kom. fizyograf., **4**: 20–23.
- Sitowski L. 1923. Pieniny jako rezerwat przyrodniczy. I. Charakter i osobliwości przyrody pienińskiej. — Ochr. Przyr., **3**: 47–55.
- Smólski S. 1960. Pieniński Park Narodowy. — Polska Akademia Nauk, Zakład Ochrony Przyrody, Wyd. pop.-nauk., **18**: 1–272.
- Zaźwilichowski J. 1928. Materiały do fauny owadów Polski. Ważki. (*Odonata*) Piwnicznej w dolinie Popradu. — Spraw. Kom. fizyogr., **62**: 65–80.

SUMMARY

Thirty-eight species have been detected in odonatafauna of Pieniny mountains (53% of Polish fauna). It is a particularly high number for the conditions of Polish mountains. No species occurring exclusively in Pieniny have been detected. Rare and particularly interesting species, e.g. *Sympetma braueri*, *Hemianax ephippiger*, *Cordulegaster bidentatus*, *Sympetrum pedemontanum* have been found. Besides eurytopic species, the tyrphophilous, calciphilous, rheophilous and rheobiontic element are represented.